

Kayseri’de Ticaret Kültürünün Tarihsel Kökleri ve Bugünü: MÜSİAD Kayseri Şubesi Örneği¹

*

Cihad Özsöz*

* Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Isparta/Türkiye

E-Posta: cozsosz@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1988-1445

Öz

Bu çalışmada sanayi ve ticaret alanında etkin ve önemli bir aktör olduğu düşünülen ve aynı zamanda muhafazakâr yapısıyla anılan Kayseri ilinin ticaret kültürünün geçmişine ve bugününe odaklanılmıştır. Özellikle Kayserili girişimcinin iş hayatına giriş motivasyonları, birer ekonomik aktör olarak Kayserililere özgü olduğunu düşündükleri pratikler, sahip oldukları şirketleri nasıl yönettikleri ve geçmişle nasıl bağ kurdukları üzerine sorulara katılımcı iş adamlarının verdikleri cevaplar üzerinden Kayseri’nin ticaret kültürüyle ilgili olarak gündelik dilde çok genel ifadelerle yapılan bazı tespitler tartışmaya açılmıştır. Diğer yandan anadolu sermayesini ve özellikle dindar/muhafazakâr iş adamlarını örgütleme amacıyla yola çıkan MÜSİAD’ın, muhafazakâr yapısıyla bilinen Kayseri’den gördüğü destek yadsınmaz. Bu çalışmada MÜSİAD’ın Kayseri şubesiyle üyelik ve/veya ticari faaliyet ilişkisi içerisinde olan 20 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler yukarıda sözünü ettiğimiz bağlamda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Ekonomi, Ticaret Kültürü, Girişimcilik, MÜSİAD

¹ Bu makale Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Nadir Suğur danışmanlığında tamamlanan “Yeni Muhafazakâr Orta Sınıf, Din ve Gündelik Hayat-Kayseri MÜSİAD Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Historical Roots and Present State of Trade Culture in Kayseri: The Case of Kayseri Branch of MÜSİAD

*

Abstract

This study focuses on the past and the present trade culture of the city of Kayseri which has been a significant actor in the field of industry and trade and known as a conservative city. In particular the focus will be on the responses given by the participant businessmen to the questions such as what kind of motivations lead Kayserian entrepreneurs to business life, what do they think as economic actors on the practices which are believed to be peculiar to Kayserians, how do they run their companies and how do they connect to the past. Through these questions this study puts into question some assumptions generated in ordinary language about the trade culture of Kayseri. On the other hand, support of Kayseri, a city known for its conservatism, to MÜSİAD, an organisation which set out to organise Anatolian capital and in particular pious/conservative businessmen cannot be overlooked. We conducted in-dept interviews with 20 participants who are either members or having economic relationship with the Kayseri branch of MÜSİAD and in this study this gathered information will be assessed in the light of the context mentioned above.

Key Words: *Kayseri, Economy, Trade Culture, Entrepreneurship, MÜSİAD*

Giriş

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi organizasyonlarda yeteri kadar temsil edilemediklerini düşünen bir grup küçük ve orta ölçekli sanayicinin kurduğu Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD), zaman içerisinde gerek büyükşehirlerde gerekse Kayseri gibi ekonomik açıdan tarihi öneme sahip Anadolu kentlerinde çok sayıda muhafazakâr sanayiciyi bünyesinde toplayarak, elinde büyük bir ekonomik sermaye bulunduran muhafazakâr kesimin önemli temsilcilerinden birisi haline geldi.

Değişen siyasi atmosferle bağlantılı olarak, salt ekonomik sermayesini değil, kültürel ve sosyal sermayesini de genişleten muhafazakâr kesimin, “Anadolu Kaplanları” adıyla ün yapmış illerden birisi olan Kayseri’de hatırı sayılır bir ağırlığı olduğunu söylemek yanlış olmaz. MÜSİAD’a üye kuruluşların sayısına il bazında bakıldığında Kayseri’nin, İstanbul’un hemen ardından gelen illerden birisi olduğu görülmektedir. Dernek İstanbul’da kurulduktan sonra şubeleştiği ilk illerden biri Kayseri’dir². Kayseri sanayi ve ticaret alanlarındaki başarılarının yanı sıra yaşam kalitesi anlamında da sözü edilen şehirlerden birisidir³.

Bu çalışmanın alanı sözü edilen muhafazakâr sermaye sahiplerinin örgütlü olarak yer aldığı MÜSİAD’ın Kayseri şubesidir. Bu kapsamda iş hayatını Kayseri merkezli yürüten, 1954 ile 1982 yılları arasında doğmuş, tamamı Kayseri doğumlu, MÜSİAD’a üye olan, üyelik aşamasında olan, üyelikten ayrılmış olan ya da hiç üye olmayıp ticari ilişkilerini MÜSİAD çevresiyle yürüten toplam 20 iş adamıyla yarı yapılandırılmış soru formu

---

² MÜSİAD’ın 5. yılındaki üye sayıları dikkate alındığında Kayseri MÜSİAD şubesi 112 üyeyle İstanbul, Ankara, Konya ve İzmir’in hemen ardından 5. sıradadır (MÜSİAD Tanıtım Kataloğu’ndan Akt. Buğra, 1998, s. 530). Gürel’in verdiği istatistiğe göre Kayseri 2000’li yılların başında İstanbul, Konya, Ankara ve Bursa’nın ardından yine 5. sırada (Gürel, 2006, s. 61). 2009 yılı verilerine göre 124 üyeyle 4. sırada olan şube (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 181), çalışmamızın yapıldığı tarihlerde (Haziran 2015) 137 üyeye sahipti. Derneğin internet sitesinde güncel toplam üye sayısına dair “11000’i aşan” ifadesi yer almaktadır. (<http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin> Erişim Tarihi: 25.01.2017)

³ Kayseri, CNBC-E Business dergisinin 2011 Eylül sayısında yer alan “Türkiye’de En Yaşanabilir İller” sıralamasında 2010 yılında 24, 2011 yılında 22. sıradadır (Mavi, 2011, s. 64-98). TÜİK’in Ocak 2016’da 24561 sayılı haber bülteniyle duyurduğu “İllerde Yaşam İndeksi, 2015” başlıklı çalışmasında Kayseri altyapı hizmetlerine erişim ve sivil katılım alanlarında 8. sıradadır (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24561> Erişim Tarihi: 15.09.2016).

aracılığıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden Kayserili muhafazakâr sermaye sahiplerinin iş hayatına giriş motivasyonları, girişimcilik pratikleri ve şirket politikalarına dair betimlemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Muhafazakâr yapısıyla ön plana çıkan Kayseri'nin, 1980'lerde ortaya çıkan "Anadolu Kaplanları" hareketinin öncülerinden olduğu ve Anadolu'daki ilk Âhilik teşkilatına ev sahipliği yapan önemli bir ticaret kenti olduğu görülmektedir (Keyman ve Koyuncu Lorasdağı, 2010, s. 43). Şehrin Eski Tunç devrinden başlayarak, Asur, Hitit, Frig, Lidya, Med, Pers, Roma, Bizans, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli ticaret yolları üzerinde yer alması her zaman önemli ve devletler açısından uğruna mücadele etmeye değer bir şehir olarak görülmesine neden olmuştur (Çoruk, 2009, s. 17-18). Keyman ve Koyuncu Lorasdağı'nın *Kentler* başlıklı araştırmasında değindiği üzere, Anadolu'nun "yeni orta sınıf" üreten illerinden birisi de Kayseridir (2010, s. 15 ve 37).

"Bu rapor, en azından Kayseri örneğinde, Anadolu'nun değişme kapasitesi yüksek, küreselleşme ve Avrupalılaşma süreçlerine açık, kültürel boyutta muhafazakâr ama ekonomik anlamda dinamik bir nitelik taşıyan toplumsallaşma ve kentleşme yaşadığını ortaya koyuyor." (Keyman ve Koyuncu Lorasdağı, 2010, s. 19)

Cumhuriyet yıllarındaki gelişimine baktığımızda da ilk uçak fabrikası (1926), demiryolu (1927), Sümerbank Bünyan Yünlü Mensucat fabrikası (1927), Türkiye'nin ilk sanayi sitesi (1950-1954), Kayseri Şeker Fabrikası (1955), Kayseri Organize Sanayi Bölgesi (1973), Erciyes Boru Sanayi (1974), Hacılar Elektrik Sanayi (1974) gibi önemli yatırımların Kayseri'nin gelişimine büyük katkı sağladığını görebiliyoruz. Bu süreçler 1978 yılında bugünkü adıyla Erciyes Üniversitesi'nin kurulması ve 1988 yılında büyükşehir statüsü verilmesiyle devam etmiştir (Çoruk, 2009, s. 19).

Kayseri'de ticaretin geçmişine dair dikkat edilecek önemli tarihsel dönemlerden biri de sanayileşen Batı ülkelerinde tekstil sektöründe kullanılması için hammadde üretimine geçilen ve klasik tarımın terk edildiği 19. yüzyıl ortalarıdır. Daha öncesinde yerel olarak da kullanılan ve boyar madde olarak anılan cehri İngiltere, Fransa ve Hollanda'dan yoğun rağbet görmüştür. Yine 19. yüzyılda kentte önemli bir gelir kaynağı olan pastırma-sucuk üretimi ve halı-kilim dokumacılığı hem iç pazara hem de

dış pazara açılarak önemli birer gelir kalemi haline gelmiştir. Osmanlı tarihi boyunca da ordunun temel ihtiyaçlarının Kayserili zanaatkar ve üreticiler tarafından karşılandığı bilinmekte, tüm bu etkenler sayesinde 1900’lere geldiğinde ekonomik ve ticari tüm araçların (bankacılık, çek, nakliye, faiz, sözleşme vb.) Kayseri’de kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Büyükmihçı, 2005, s. 32-38).⁴

Kayseri’deki ticaret kültürünün temellerinde bölgede yaşamış olan Rum ve Ermeni nüfusun ticari faaliyetlerinin yattığı hem yazılı kaynaklarda hem de çalışmamız kapsamında yaptığımız görüşmelerde dile getirilen bir durumdur. Bu kadar etkin bir ticari faaliyet ancak etkin bir nüfusun varlığıyla açıklanabilecektir.

1915 ve 1923 yıllarındaki tehcir ve mübadeleler sebebiyle sonraki yıllarda nüfus dağılımı homojen bir yapıya bürünmüş ve Kayseri’deki gayrimüslim nüfus yok denecek kadar azalmıştır.⁵ Hem bahsi geçen siyasi sebepler hem de öncesinde Osmanlı’nın yaşadığı ekonomik ve siyasi sıkıntılar sebebiyle iki önemli durum ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki daha kârlı alanlara göç eden dönemin gayrimüslim Kayserili gözde zenginlerinin bir kısmının Kayseri’deki işlerini yanlarında çalışan güvendikleri kişilere bırakmaları (Büyükmihçı, 2005, s. 40) ikincisi ise Tehcir Kanunu sonrası şehirden göç etmek zorunda kalan Ermeni ve Rum nüfusun sapsiz kalan mallarının, dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından kurulan Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi ve Köy İktisat Bankası aracılığıyla yerel tüccarlar tarafından ucuza satın alınıp yüksek fiyatlara satılarak kâr aracına dönüştürülmesidir (Gözel Durmaz, 2015, s. 843-844). Bu ayrıntılar geçmişten miras kalan ticaret kültürü ve zenginliğe dair önemli bilgiler içermektedir. Özellikle Ermeni nüfustan miras kalan ticaret kültürüne ve ekonomik zenginliğe dair ifadeler çalışmamıza katılan iş adamları tarafından da dile getirilmiştir.⁶

⁴ Büyükmihçı’nın ilgili çalışması (2005) Kayseri’deki Ermeni ve Müslüman konutlarının Mimari planları üzerinden gündelik yaşam ve dönemsel kültürel yapılara dair bilgiler sunmaktadır.

⁵ TÜİK verilerine göre 2015 yılı itibarıyla Kayseri’nin nüfusu 1.341.056, nüfus artış hızı ise %14’tür. (http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=21507&tb_id=1 Erişim Tarihi: 02.01.2016)

⁶ Bir katılımcı bu durumdan çok irdelenmemesi gereken bir durum olarak söz etmiştir. Kastettiği ‘geçmiş incelenirse bazı Kayserililerin kökenlerinde Türkleşen Ermeniler olduğunun ortaya çıkabileceği’dir.

Tablo 1. Kayseri nüfusundaki değişimler (Çoruk, 2009, s. 25-26; Büyükmıhçı, 2005, s. 20; Demirci ve Kartal, 2014, s. 5-6)⁷

Tarih	Müslüman	Rum	Ermeni	Katolik	Protestan	Toplam
1500	7000 %81.39			1600 %18.60		8600
1584	%78			%22		31985
1831	21005 %56.91			15901 %43.09		36906
1877 1878	?	?	?	?	?	65443
1881 1882 1893	120357 %64.65	24895	35819	715 %33.69	1553	208536
1906 1907	138273 %66.30	24012	42621	1579 %33.69	2051	208584
1914	184292 %70.05	26590	48659	1515 %29.94	2018	263074
1921	189014 %85	27517 %15	5916	Her iki mezhebe mensup Rum ve Ermeniler soldaki toplamlara dâhil edilmiştir		222447

Kayseri'deki ticaret geleneğinin en önemli tarihsel göstergelerinden birisi de kuşkusuz Âhi Teşkilatı'dır. Selçuklu Dönemi'nde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıktığı dönemde ilk olarak Kayseri civarında örgütlediği bu teşkilat (Bayram, 2001, s. 2) kökenlerini İslâm kültüründeki fütüvvet idealinden almaktadır. Fütüvvet kısaca şöyle tanımlanabilir.

“(Allah’ın) emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batinen, gizli ve açık ahlakın en güzeline sarılmadır. Her hal ve her vakit senden bir çeşit fütüvvet ister. Fütüvetsiz hiçbir hal yoktur: Rabbine...”

⁷ Toplamlardaki bazı tutarsızlıklar ilgili kaynaklardaki sayılardan kaynaklanmaktadır.

Peygamber’in (s.a.v.)’e... Salih geçmişlere...şeyhlerine karşı kullanacağım fütüvvet var.” (Sülemi’den akt. Demirpolat ve Akça, 2004, s. 357)

Fütüvvetin bu arka planı ilk dönemlerinde ezilenlere destek olma mahiyetinde bir cesaret ve yiğitlik öğretisi görünümündedir ve bu yola baş koyanlar o dönem için şövalye topluluğu gibi görülmektedir. Daha sonraları tasavvufi etkilerle tarikat benzeri bir yapıya dönüşen fütüvvet birlikleri Anadolu’da da varlık göstermeye başladıktan sonra tarihsel süreç içinde kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri olan etkin bir kuma dönüşmüştür (Demirpolat ve Akça, 2004, s. 357).

Geçmiş farklı etnik yapıların ticaret tecrübelerine ve Âhilik geleneğine dayanan Kayseri ekonomisi üniversite aracılığıyla bilimsel desteklere de ulaşabilmektedir (Keyman ve Koyuncu Lorasdağı, 2010, s. 43). Bu yönde yapılan çalışmalarla bilimin ve din figürünün bir arada yer aldığı modern sanayiye ve küresel ekonomiye entegre bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bilimsel bilginin Kayseri’deki ticaret kültürünün gelişimine etkisi araştırıldığında, bilimsel çalışmalarla ekonominin geliştirilmesi çabalarının Âhilik teşkilatının kurulmasının yolunu açan çok derin tarihi kökleri olduğunun ileri sürüldüğü görülmektedir (Bayram, 2001, s. 7-8).

Ancak konuya Türkiye genelini dikkate alarak ve bir devlet meselesi olarak baktığımızda araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine gereken önemin 2000’lerden sonra verilmeye başlandığı görülmektedir. Bozkurt ve Aytaç üniversite ve sanayi kuruluşlarının işbirliği üzerine ilki 1996 ikincisi 2016 yıllarında olmak üzere yaptığı iki araştırmada bu alanda yaşanan dönüşüme dair önemli veriler sunmaktadır. 1996 yılındaki çalışmada Türkiye genelinde AR-GE faaliyetlerine ayrılan bütçe Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYH) binde 5.4’ü civarındayken (Bozkurt ve Aytaç, 1996, s. 8) bu oranın 2016 yılına gelindiğinde %1’e yükseldiği görülmektedir (Bozkurt ve Aytaç, 2016, s. 16).⁸ Bu veriler ışığında Anadolu’da ticaret ve sanayinin bilimsel bilgi desteğiyle geliştirilmesi

---

⁸ Bozkurt ve Aytaç ilgili çalışmalarda üniversite-sanayi işbirliğini Bursa örneği üzerinden ele almaktadır. Hem Bursa’daki sanayiciler özelinde hem de devletin yaklaşımları açısından bu alanda belli düzeyde bir bilinçlenme yaşandığı tespiti yapılmaktadır (Bozkurt ve Aytaç, 2016, s. 81). Yine de Ar-Ge’ye verilen önemin yeterli düzeyde olmadığı belirtilen 2016 yılındaki çalışmada sunulan çözüm önerisi ise eğitimde köklü bir değişim yapılması yönündedir (Bozkurt ve Aytaç, 2016, s. 82). Kayseri örneği üzerinden düşündüğümüzde, üniversiteyle etkin bir iletişim içinde oldukları belirtilse de, Kayserili girişimci için eğitim halen “ticarete akl ermeyenlerin” yönlendirildiği ikincil bir kurumdur).

noktasında Âhilik teşkilatıyla başlayan kurumsallaşmaya ancak 2000'li yıllarda devlet düzeyinde destek verildiği görülmektedir.

Kayseri'de İş Hayatına Giriş

Katılımcıların iş hayatına giriş hikâyelerinde Kayseri'deki ticaret geleneğinin etkisi hemen hemen her görüşmede dikkat çekmiştir. 2 katılımcı hariç tüm katılımcıların ailelerinin ticaretle uğraşması sebebiyle bu alana yöneldiği ve/veya küçük yaşlardan itibaren ticaretle uğraşmaya başladığı görülmektedir. Bazı katılımcıların anlattıklarından hareketle işçi/memur emeklisi ya da çiftçilik geçmişi olsa da bir şekilde şehir merkezine yerleşip ticaretle uğraşmaya başlayan ebeveynlerin, çocuklarının mesleki tercihlerinde etkili olduğu gözlenmektedir.

"Zaten ticaretin içinden geliyordum. Okuduğumuz zamanlarda bile bize tatil diye bir şey yoktu. Gerek sömestr tatili gerekse yaz tatillerinde biz hep babamıza yardım ederdik, bundan keyif de alırdık. O gençlik yıllarımda zaman zaman bu zor geliyordu sıkıntı gibi geliyordu ama inanın bana son 5-6 senedir yani babam da rahmetli oldu rahmetle anıyorum ki iyi ki bizi zorla işe getirmiş. O sorumluluğu vermiş şimdi kendi çocuklarını, evlatlarımızı görüyoruz onlara kıyamıyoruz ama kıymamız gerekiyor." (11nk)

Görüşmelerde konuşulanlar ışığında ticaret dışındaki işlerin çalışmaktan kaçmak gibi algılandığı söylenebilir. Eğitim konusuyla da bağlantılı olarak üniversiteden yeni mezun birisinin yüksek maaşlı masa başı iş beklentisi şımarıklık olarak algılanmaktadır. Burada bahsi geçen yüksek maaşın asgari ücretin üzerindeki tüm maaşlar için dile getirildiğini hatırlamakta yarar var. Bu anlamda Kayserili iş adamlarının kendilerinden önceki nesilden devraldıkları ekonomik sermayeye rağmen, ekonomik sermaye mirasçısı ol(a)mayan insanları tembellik veya şımarıklıkla suçlamaları hatta yoksulluğu tamamen bu iki olguya bağlamaları çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Ailesinden devraldığı bir ekonomik gücü olmayan ve ekonomik anlamda sınıf atlama imkanı bulamayan herkes bu konuda gereken emeği sarfetmemiş kişiler olarak kabul görmektedir.

Kayseri’de Girişimcilik

Yapılan çalışma özelinde ele alırsak Kayserili girişimcinin riski sevmeyen, sağlamcı, güncel gelişmeleri iyi takip eden ve kazandığını daima yatırım odaklı yeniden değerlendiren bir yapısı olduğu söylenebilir. Bu anlamda Kayserili girişimcinin çağın ve teknolojinin getirdiği yenilikleri her zaman takip ettiği ve Kayseri’nin çoğunlukla devlet desteği olmaksızın büyük bir sanayi kenti haline geldiği de yine katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmektedir⁹.

Serbest Bölge ve 3 organize sanayi bölgesine (Kayseri, İncesu, Mimar Sinan) sahip olan Kayseri’nin Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre 2015 yılında ihracat bazlı ilk 1000 şirket listesine 14 şirket sokmayı başardığı görülmektedir¹⁰. İstanbul Sanayi Odası’nın (İSO) birinci¹¹ ve ikinci¹² 500 büyük sanayi kuruluşu listelerinde ise 15’i ilk 500’de olmak üzere toplam 29 Kayserili şirket yer almaktadır¹³.

Kayseri’de ekonomik gidişatla ilgili özelleştiriler de yapan ve özellikle İstanbul sermayesiyle gizli gerilimli bir ilişkisi olan dinamik bir yapı olduğu görülmektedir. Ayrıca sahadan elde ettiğimiz veriler ışığında Kayseri’deki iş adamları arasında bir devir teslim dönemi yaşandığı gözlemlenebilmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu oluşturan -1970 sonrası doğmuş olan 12 kişilik- grup ya işi ailesinden devralmış ya da ailesinin meşgul olduğu sektörden ayrılıp kendisine yeni bir alan açmış kişilerden oluşmaktadır. Halen işinin başında olan iş adamlarının ise çocuklarını iş hayatına hazırladığı ve kısmen işleri devretmeye başladığı görülmektedir. Bu süreci Yankaya’nın dikkat çektiği MÜSİAD’daki iki dönemli üye profili üzerinden okumak yani eski üyelerin daha kimlik temelli, yeni ve genç üyelerin ise iş odaklı ve çağı yakalama heyecanıyla bir araya geldiğini söylemek mümkündür (Yankaya, 2014, s. 116). Sektör

⁹ Bu konuyla ilgili resmi rakamlar katılımcıların bu iddialarının tartışmalı olduğunu göstermektedir.

¹⁰ <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)

¹¹ <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-buyuk-liste-2015.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)

¹² <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-ikinci-buyuk-liste-2015.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)

¹³ İSO’nun yayımladığı bu listede geçmiş yıllara baktığımızda 1996’dan itibaren ilk 500 şirket listesinde Kayseri’nin konumunun çok değişmediği görülebilmektedir. Bu süreç içerisinde en fazla 15, en az 10 Kayserili şirket bu listede kendisine yer bulmuştur. En düşük sayı ise 8 şirket ile 1990 yılındaki listededir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 226-227).

değişimlerinin kârlılık veya kişisel ilgi odaklı olması gelenekten ziyade rasyonel ve bireysel kararların etkinliğini göstermektedir. Bu durum görüşmelerin devamında katılımcılar tarafından da büyük ölçüde doğrulanan Kayseri'deki ekonomi geleneğinin bir yansımasıdır.

Sektörlere göre dağılımda inşaat sektörünün yoğunlukta olduğu görülmektedir. İnşaat ve bağlı sektörlerin yaygınlaşması Kayseri'nin git-tikçe büyüyen bir şehir olmasıyla açıklanabilir. Bu büyümede iş imkânları dolayısıyla göç alması da pay sahibidir. Ancak literatürde bu sektörün büyümesinin AKP'nin planlı politikası olduğu üzerinde durulmaktadır. AKP'nin buradaki 3 temel hareket noktası hızlı büyüme sürecini tetikleme ve işsizliği azaltma, ekonomik alandaki güç dengelerini lehine çevire-bilmek için bir sermaye grubu oluşturma ve geniş kitleleri İslâmi modern-leşme projesine bayındırlık faaliyetleri ve konut sahipliği üzerinden dâhil etme olarak özetlenmektedir (Yeşilbağ, 2016, s. 622). Ekonomik, politik ve ideolojik bu hareket noktaları Kayseri'deki güncel durumla da uyum göstermektedir.

Katılımcıların eğitim durumları dikkate alındığında ise üniversite mezunlarının ağırlıkta olduğu görülmektedir; 16 katılımcı üniversite mezunudur. Sektör seçimlerinde mezun olunan bölümün etkili olmadığı görüşmelerde net olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitimini aldığı alanda çalışmalarını sürdüren 2 katılımcı dışında tüm katılımcılar çalıştıkları sektörlerle ya kısmen ilişkili ya da tamamen ilişkisiz bölümlerden mezundur. Ayrıca üniversite okumaya ve Kayseri'ye dair şöyle dikkat çekici bir ifadeyle de karşılaşmıştır;

"...şöyle de bir laf vardır burada akli yetmeyeni akli olmayanı okuturuz, öteki zaten zeki çocuk onun akli vardır ki gitsin hayatını kurtarsın, bir şekilde ticaret yapar bir şekilde parasını kazanır..." (7nk)

Görüştüğümüz iş adamlarından çok azı eğitime, okumaya ve birikim sahibi olmaya önem vermektedir. Diğer iş adamlarının işle ilgili gelişme ve girişimlere daha çok vakit ayırdığı okuma alışkanlıkları özelinde de dikkat çekmektedir. Ayrıca bu durum MÜSİAD'ın yayımladığı, aile şirketlerinin doğru yönetilmelerine odaklanan çalışmada "Eğitim politikas(sızlığı)" olarak adlandırılan ve aile şirketlerinin dezavantajlarından biri olarak dile getirilen durumun tanımıyla birebir uyuşmaktadır (Alay-oglu, 2003, s. 26). Katılımcıların ifadeleriyle iş dünyasında başarılı olama-

yacağı düşünülen çocuklar boş durmasın diye üniversiteye gönderilmektedir. Temel kriter alttan gelen neslin aile şirketi için işlevsel olup olamayacağıdır.

Kayseri’deki ticaret eğiliminin milattan önceye dayanan köklerinin beylikler ve imparatorluklar dönemlerinden Cumhuriyete kadar uzanması ve Kayseri’nin ticaret yollarının kesiştiği önemli bir noktada olması bugün de halen aktif olan girişimci ruha dair tarihsel bir veri sunuyor (Çoruk, 2009: 17-18). Peki bu girişimciliğin ortaya çıkış ve gelişme nedenlerine dair katılımcı iş adamları neler söylüyor? Bu konuda tarihsel nedenler, ekonomik ve coğrafi şartlar değinilen önemli ana başlıklar olarak dikkat çekmektedir. Başka imkânsızlıklar sebebiyle ticaretin kaçınılmaz bir durum olduğuna dair ortak bir kanı olduğu da görülmektedir.

“O bir tabir var Kayserili delinmedik kabağa girer diye. Delinmedik kabak yani olmadık, kimsenin aklına gelmedik işi bulur yapar falan gibisinden. Bir böyle Kayseri’de tabi fazla bir tarım, fazla bir turizm olmayınca ticarete yöneliriz eskiden beri ta kadim Kayseri eskiden beri ticaret şehri olarak biliniyor. Böyle genetiklerimize ticaret yerleşmiş ama bir yerlerde de hata yaptığımız şeyler oluyor yani o eski ticaret bitmiş.” (5nk)

Hem milattan öncesine, hem Selçuklu dönemine hem de Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ekonomik gelişmelere yapılan atıflar şehirdeki ticari geçmişe dair gündelik bilgi düzeyinde de olsa bir bilinç olduğunu göstermektedir. Burada özellikle Coğrafyanın başka iş yapılmasına müsaade etmediği yönündeki belirlemeler en fazla dile getirilen belirlemelerdir. Katılımcılara göre Kayserili hayatta kalmak için ticaret yapmaya mahkumdur. Bu İbn-i Haldun’un “coğrafya kaderdir” sözüyle özetlenen, temelde her toplumun yaşam tarzının içinde bulunduğu coğrafi şartlara uyum sağlama sürecinde geliştiği ve o tarzın o toplum için doğal olduğunu ifade eden belirlemeyle uyuşmaktadır (İbn-i Haldun, 2007, s. 336).

Yine de şehirdeki ticaret kültürünü sadece coğrafi şartlarla açıklamak sağlıklı bir çerçeve oluşturmayacaktır. Kayseri’ye eski uygarlıklardan miras kalan ticaret kültürünün önemine daha önce değinmiştik. Bu mirasın en önemli kaynaklarından birisi şüphesiz Kayseri’nin İpek Yolu üzerindeki duraklardan birisi olmasıdır. Hem Haçlı kontlukları hem de Selçuklular dönemlerinde Kayseri Anadolu’dan Çin’e uzanan İpek

Yolu'nun güney hattını takip eden kolunda yer alıyordu (Kırpık, 2012, s. 181; Günel, 2010, s. 135-136). Bu bölgede Haçlılar döneminde Cenevizlilerin mahalleler ve pazarlar kurduğu (Kırpık, 2012, s. 185), Selçuklu dönemlerinde ise adına "Yabanlu Pazarı" denilen uluslar arası fuarlar düzenlendiği de bilinmektedir (Günel, 2010, s. 138). Kayseri Anadolu'nun merkezinde yer alan bir ovada kurulu olması ve İran, Karadeniz ve Akdeniz yollarının kesişim noktasında olması nedeniyle bu güzergahtaki önemli konumunu Osmanlı döneminde de korumuştur (Sönmez ve Alper, 2012, s. 113).

Şehre ticari önemini kazandıran önemli tarihi figürlerden olan Rum ve Ermeni nüfusla ilgili olarak dikkat çekici şöyle bir yorum da yapılmıştır.

"Kayseri'de eski kökene baktığımız zaman Rum ve Ermenilerle iç içe yaşayan bir şehir. Aslında yani ticareti de onlardan öğrendiği söylenir. Hatta burada derler ki '3 nesil geriye dedene bakma arkası karışır'. Neticede o dönemde ta Selçuklu'dan, Osmanlı'dan gelen bir Keroan Yolu üzerinde bir ticaret merkezi oluşumundan kaynaklı bir şeyler var ama bunları bence tam anlamıyla ticaret hayatına aktarıp kâra dönüştürmüş bir şehir değil Kayseri. Çok kapalı bir yapısı var." (7nk)

7 numaralı katılımcının dikkat çektiği bu durum, Kayserinin ticaret geleneğinde çok köklü bir yeri bulunan gayrimüslim nüfusa dair bilinçli ya da bilinçsiz bir hafızasızlık olduğunu göstermektedir. Oysa göç ve tehcir sebebiyle mal varlığını Kayseri'de bırakan gayrimüslimlerin mallarının şehrin ekonomisine nasıl dâhil edildiğine yukarıda değinmiştik.

Kayserili girişimcinin özelliklerine dair de ortak bir dil olduğunu söyleyebiliriz. Kayseri'nin kendine yetmesi, zor da olsa yapılacak işin mümkün kılınması ve inatçılık konuları üzerinde özellikle durulmaktadır.

"Devletin buraya yaptığı hiçbir şey yoktur. Hastane, 32 bin, 40 binden daha fazla öğrencisi olan devlet üniversitesi var, bütün fakültelerini ama bütün fakültelerini Kayserili iş adamları kurmuştur... Bunlar öyle 100 bin, 200 bin, 500 bin lirayla olan şeyler değil, milyon dolarlarla ölçülen, bunların hiçbirisi devlet vasıtasıyla yapılmamıştır. Camiler, okullar, sağlık ocakları hiçbirisi ama hiçbirisi devlet tarafından yapılmamıştır. Türkiye'de bu ilktir... Yani böyle bir hayra karşı kazandığımızı hayır yoluna harcamayla ilgili müthiş bir şey var." (3nk)

Katılımcı iş adamları kazanılan paranın hayır işlerine harcanmasının inanca dayalı bir sorumluluktan kaynaklandığı üzerinde durmaktadırlar.

Ancak sosyal açıdan bu tip girişimlerin Kayseri özelinde bir statü kazandırdığı, “hayırsever ve dindar” iş adamı imajının oluşmasında, başka bir deyişle MÜSİAD’ın arzu ettiği değerlere sahip iş adamı imajının oluşmasında önemli bir rolü olduğu anlaşılabilir. Bu sayede ekonomik ilişkilerin dini bir formasyon kazanarak belirginleştiği bir simgesel sermaye inşası karşımıza çıkmaktadır.

Kayserili girişimcinin sağlamcı ve risk (ya da belirsizlik) sevmeyen yapısına katılımcılar tarafından sık sık değinilmiştir.

“Yani Kayserili, Kayseri tabiriyle tülek bir yapısı vardır. Tülek ne demek bilir misiniz? Yani her şeyi hesaplayan, ince ince ‘ya acaba şöyle olur mu, bu da böyle olur mu, işte şöyle olsun da ondan sonra bakalım’, yani korkakla, tedirginle, teyakkuz halinde olan, yani böyle bir deyim yani enteresan bir deyimdir o tülek.” (3nk)

Aşağıdaki katılımcının küçüklüğünden beri ticari olarak büyümenin hayalini kurduğunu belirttiği ifadeler dikkat çekicidir. Dini motivasyon içeren ticari karakterin çok küçük yaşlarda holding hayalleri kurdurmasının kültürel yapıyla ilişkisi olduğunu görmek çok zor değildir.

“...ta İmam Hatip’ten buraya benim hayalim vardı. Hep kitaplarımın kenarında X Holding¹⁴ yazardı. Besmele vardı, besmeleden sonra X Holding yazardım. Kitaplar hani, çocukken kitapları böyle yaparsın da yazı genişler ya onunki gibi hep kitaplarımın kenarında X Holding diye yazıyor.” (10nk)

Sosyal hayata katılmaktansa işle uğraşmak da tasarrufun ve ekonomik başarının önemli etkenlerinden birisi olarak görülmektedir. Diğer yandan katılımcıların ifadelerinden ve görüşmelerde yaptığımız gözlemler sonucu, lüks sayılabilecek tüketim kalıplarının (tatilleri yurt dışında geçirmek, sahip olunan araba ve elektronik eşyalar, vakit geçirilen kafeteryalar, bağ evlerindeki imkânlar vb.) buradaki tutumluluğun dışında bırakıldığını görebiliyoruz.

Bu durum aynı zamanda özel hayattan feragat edip iş hayatına daha çok vakit ayırma durumunu da beraberinde getirmektedir. Bu da ticari faaliyetin Kayserili dindar iş adamları için ne kadar temel bir uğraş olduğunu göstermektedir. Tasarrufun dini temelleri dikkate alındığında ise Weber’in dile getirdiği anlamıyla püriten bir tutum takınıldığı görülebilmektedir. Bu noktada İslâmi temellerden hareket eden bir statü grubu

¹⁴ Katılımcı burada soyadını söylemektedir.

olarak MÜSİAD'ın sağladığı aidiyet önemlidir. Weber'in Batı özelinde "serbest çalışan kentliler" olarak tanımladığı statü grubu üzerinden okuyabileceğimiz katılımcıların dine yönelik tutumları da Weber'in tanımlamalarıyla benzerlik göstermektedir. Söylem düzeyinde dini hassasiyetler sıkça dile getirilse de ekonomik tutumlarda rasyonel davranışların ağırlıkta olması Weber'e haklılık payı kazandırmaktadır (Weber, 2005, s. 360-364). Yine de bu belirleme yeni muhafazakâr orta sınıfın Kalvinist olduğu iddiasını dile getirmeye yeterli olmamaktadır. Weber'le hareket eden metinler ile onları eleştiren metinler arasındaki gerilim belki de özgün durumun yeni bir kavram üretilerek yeniden tanımlanmasıyla çözülebilecektir. Bununla ilgili bir çaba Kehf'in Weber'e atıfla dile getirdiği "İslâmi rasyonalizm" ifadesidir. Kehf'in tanımına göre İslâmi Rasyonalizm "Allah'ın Birliği" (yani Vahdet) inancında temellenir ve en temel çabası da "Allah'ın rızasını kazanmak"la ilgili faaliyetlere odaklanmaktır (Kehf, 1994, s. 155). Bununla ilgili olarak Wright'ın işten çıkarma örneğini ele alabiliriz.

"... A.B.D.'li bir yönetici, yaşlı bir işgöreni işten çıkarma kararını verirken, bunun örgüt moralini bozabileceği, ya da uzun yıllar başarılı hizmette bulunan bir kişiyi işten çıkarmanın 'ayıp' olacağı gerekçeleriyle tereddüt ederken, Müslüman yönetici aynı tereddüt halini, bunun bir 'günah' olacağı ve kıdemli işgörene yapılan bu nazik olmayan işlemde Allah'ın memnun olmayacağı gerçekleriyle karşılaşacaktır." (Wright, 1994, s. 44)

Burada Müslüman yöneticiye karşıt olarak doğrudan Birleşik Devletler'den örnek verilmesi dindar iş adamı kimliğinin kime karşı inşa edildiğine dair de fikir vermektedir. Diğer yandan işle ilgili pratiklere yüklenen bu anlam iş ilişkilerinin de günah-sevap terazisine konması, yani bir nevi ibadet niteliği kazanması anlamına gelmektedir. Burada alıntıladığımız ekonomik rasyonel tutumların ve bunlarla paralel dile getirilen dini hassasiyetlerin Kayseri özelinde tarihsel olarak da gerekçelendiriliyor olması Weber'in dile getirdiği rasyonel kapitalist birikim (yani Batı) ve zorbalığa veya siyasete bağlı ilkel birikim (yani Doğu) ayrımını (Sunar, 2012, s. 183) veya Doğu'nun saf ritüelizmine karşı Batı'nın rasyonelliği vurgusunu (Sunar, 2012, s. 178) tartışmaya açık hale getirmektedir. Bu ayrımlar tartışmaya açıldığında Weber'in bu ayrımlar yoluyla "Doğu karşısında Batı'nın üstünlüğü" iddiasına gerekçe bulmaya çalıştığı görülebilmektedir (Sunar, 2012, s. 229).

Katılımcılar açısından iş hayatının rasyonel gerekçelerle bu kadar merkeze konulması beraberinde bazı eleştirileri de getirmektedir.

“Ben şunu gözlemledim iş hayatına bakan insanlar içerisinde, hayatı işten ibaret gören ağırlık oluyor bu MÜSİAD’ın içerisinde de böyledir. Bu yoğun olarak hissedilir gibime geliyor, ben arkadaşları gözlemlerim, ondan sonra hatta bazen ikaz ederim yani bu mal mülk biriktirdiğiniz şeyleri daha sonra hepsini satsanız çoluğunuza çocuğunuza zaman ayırma bakımından belki bir daha alamayacaksınız derim.” (16nk)

Bir diğer konu da Kayseri’nin dışarıdaki imajının Kayseri üzerindeki etkileri konusudur. Kayseri’yle ilgili imajın Kayseri’ye zarar verdiği ve aslında benzer kültürlerin İç Anadolu’daki diğer illerde de olduğu biraz sitemkar bir dille şu şekilde ifade edilmiştir;

“İşte Kayserili kendi işini bilir, Kayserili kendine yeter, işte Kayserili başarır gibi bir takım söylemler, pohpohlamalar diyeyim daha doğrusu dışarıdan. Bunun kötülere de var Kayserili pintidir, işte cimridir, falan gibi böyle başka ufak kötü şeyler diyeyim, sıfatlar diyeyim, yakıştırmalar. Aslında uyanıklığın altında kurnazlık, götürücülük falan da alttan alttan verilir. Ateş olmayan yerden duman da çıkmaz ama bu da şehre yapıştırılan bir yafta haline geldi herkes böyle değil sonuçta... Aslında biz biraz da bunun için çabalıyoruz yani sizin bize, bizim dışımızdaki insanların bize yaklaşımından biz zarar görüyoruz. Kayseri uyanık değil, Kayseri söylenildiği kadar girişimci değil, Kayseri’nin Organize Sanayii iyi değil, ticareti de o kadar görüldüğü gibi çok herkes işini biliyor falan böyle bir durum aslında yok. Ya bu durum Anadolu’nun birçok şehrinde var olan bir durum. Bize özel pozisyon yok.” (9nk)

Benzer yorumlar yapan bazı katılımcılarda Kayseri hakkında çizilen imaja rağmen ve hatta bu imaj yüzünden ticari yapının bozulduğu yönünde bir mutsuzluk ve kaygı olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu kaygının en temel dayanaklarından birisi de ulusal ve uluslar arası sermayenin büyük aktörlerinin Kayseri’de söz sahibi olmaya başlaması ve bu sebeple yerel dinamiklerin devre dışı kalmasıdır.

Kayseri’de Dün ve Bugün

Yapılan görüşmelerde Kayseri’nin özellikle de ekonomi kültürü özelinde dünü ve bugünü arasında neler değiştiğine dair çarpıcı ifadeler dikkat

çekmektedir. Burada öncelikle Kayseri'nin ve Kayserilinin dönüşen dünyaya ayak uyduramaması üzerinde durulmaktadır.

“Yani yeni bir hayat başlamış. Kayserili şaşırıyor, Anadolu insanı şaşırıyor bu yeni hayat yeni ticaret karşısında. Bizim sektörümüzle alakalı birkaç cümle söylemek isterim... Kayseri'ye yeni hayatın tarzı olarak her yere gittiği gibi 2-3 tane alışveriş merkezi açıldı. Her alışveriş merkezinde tekstil sektöründen 50-60-100 mağaza geldi fakat Kayserili bunu kavrayamadı. Daha çok mal bulundururum, daha çok eleman şey yaparım, müşteriye daha çok taviz verirsem ben müşterimi kaçırmam sandı ama yeni nesil oraları seviyor, gidiyor oralara. Tabi aşırı stok mal bulundurursanız onu ödemesi sıkıntı, vergisi falan derken bunların hemen %95i battı yani ayak uyduramadığı için battı... Kayserili üçe ayırmış mesela sermayesini eskiden, bizim babalarımızın anlattığı kadarıyla. Bir çalıştırdığı işletme sermayesi, iki gayrimenkul muhakkak olduğu kadar da gayrimenkulü olurmuş, üç paraya çevrilebilen bir değer, işte altın var o zamanlar döviz möviz yokmuş. Üç sermayesi var biriyle çalışıyor ikisi stok yedekte bekliyor, yedek akçe olarak. Bu hiç batmaz ama bugünkü ticaretin de bu kadar lüksü olmaz yani sermaye gücünüz kadar iş noktanız büyüyor, çapımız büyüyor.” (5nk)

Burada inşaat sektörünün Kayseri özelinde gördüğü rağbete dair bir dayanak daha buluyoruz. Çünkü bu katılımcıya göre Kayserilinin temel sermaye türlerinden birisi olarak gayrimenkul karşımıza çıkıyor.

Yeni neslin çağı yakalama (ve buy olla küresel ekonomik yapıya entegre olma) konusundaki istekliliğine daha önce de değinmiştik. Bu anlamda olumlu gelişmelerin olduğunu ya da en azından bu yolda çabaladığını düşünen bir katılımcı da mevcuttur.

“Buradaki en önemli etken tabii ki ticari kabiliyetimiz var ama Kayseri şuna çok inanıyor artık; okumuş bir kesimle beraber bunu yürütmek. Bizim önceki işte babalarımız, dedelerimiz belki ticari olarak var ama belki eğitimleri çok iyi değildi ama şimdi şu anda mevcutta işte ben bir baba olarak oğlumun eğitimini tamamlayıp ticareti öyle yapmasını istiyorum. Çünkü eğitimi yaptıktan sonra ticareti daha düzgün yapacağına inanıyorum. Kayseri'de de şuan da böyle bir model var çünkü bir de kuşak değişme şansı oluyor. İşte bizde bir aldık kuşağı işte on sene sonra on beş sene sonra bir kuşak değişikliği daha olacak onların öyle olmuş olacak. Dolayısıyla Kayseri şu anda Türkiye ve Dünya'daki ekonomik değişimlere de ayak uydurma zorunluluğunu hissediyor ve bunu da yapıyor. Yani yapmasa da kaybolacağını biliyor.” (19nk)

Diğer değerlendirmeler ise daha ziyade “kaybolan değerler” temalıdır. Burada özellikle ticarete güven kaybı ve bazı dini kabullerden kaynaklanan pratiklerin artık devam etmiyor oluşuna değinilmektedir.

“Benim mesela dikkatimi çeken şu var. Konya’da okudum ben Konya ve Kayseri için söylüyorum. Ne bileyim sabah namazından sonra dükkanlar açılmış, kalmadı mesela öyle bir şey mesela erken dükkan açan çok az yani... Ne bileyim hani eskiden yani bir bereket olacağına inanış var hani o da çalışmak. Çalışmanın süresini uzatmaktan kaynaklanıyor belki de. Pek kaldığını zannetmiyorum bunun görmüyoruz çünkü sabah sekiz gibi veya sabah namazından sonra açılmıyor artık veya çok az kaldı.” (8nk)

Hizmet sektöründe çalışan bu katılımcının çalışma süresini uzatma fikrini bereket kavramıyla birlikte gelenek üzerinden açıkladığını görebiliyoruz.

Şirket Politikaları

Görüştüğümüz Kayserili iş adamlarının yönetim anlayışlarını değerlendirdirirken, katılımcılar da bu profile uygun düştüğü için, Türkiye’de bir gelenek olan aile şirketlerine değinmekte fayda görüyoruz. Buğra’nın *Devlet ve İş Adamları* başlıklı çalışmasında dikkat çektiği üzere Türkiye’de büyük şirketler/holdingler onları kuran ailelerin malı olarak kabul görürler ve profesyonel yöneticilerin yalnızca etkin olamayacakları yan kuruluşlarda söz sahibi olmalarına izin verilir (Buğra, 2010, s. 285-286).

Koç ve Sabancı Holding gibi büyük holdingleri de içeren bu çalışma ışığında Kayseri’deki girişimlere baktığımızda benzer yapılanmaları buralarda da görüyoruz. Büyüklük olarak holding çapında olmamaları şirketlerin kontrolünü daha da kolaylaştırırken, diğer yandan söylemde ne kadar profesyonel olurlarsa olsunlar söz sahibi aile büyüğü tarafından, onun kişisel kararlarıyla yönetildiğini görmek çok zor olmuyor. Buğra bu tercihi Türkiye’de devletin ekonomi üzerindeki etkisi üzerinden yorumlamaktadır. Çalışmamızda da karşımıza çıktığı üzere iş dünyasındaki aktörlerin siyasetçiler ve bürokratlarla ilişki kurması Buğra’nın da dile getirdiği gibi doğal görülmektedir. Profesyonel çalışanların bu tip ilişkilere dâhil edilmeme sebeplerinden ilki siyasetçi ve bürokratların sorunları profesyonellerle tartışmak istememeleri, ikincisi ise Türkiye’deki hukuki yapının iş dünyasıyla ilgili ayağındaki belirsizliklerin giderilmesi

sürecinde (şirket ve bireysel imaj düşünülerek) siyasetçi ve bürokratlarla bizzat iletişim kurulması, yani hukuki olarak hassas konularda araya üçüncü kişileri dâhil etmeyi istememeleridir (Buğra, 2010, s. 296-297). Bu durum şirketlerin çalışanlara yönelik ciddi bir güven eksikliğiyle yönetildiğine işaret etmektedir. Katılımcı iş adamları çalışanlarla birebir temas imkânını hiçbir zaman elden bırakılmak istememektedir.

MÜSİAD özelinde konuyu ele alacak olursak, üye profili sebebiyle bu konuya özel bir önem verildiğini söyleyebiliriz. Bu doğrultuda MÜSİAD Yayınları tarafından yayımlanan *Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma* (Alayoğlu, 2003) isimli çalışma MÜSİAD üyesi şirketlere önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Çalışmada aile şirketleriyle ilgili olarak yetki ve sorumlulukların belirsizliği, eğitimsizlik, merkezîyetçi yönetim anlayışı, objektif verilere itibar edilmemesi gibi dezavantajların üzerinde durulmaktadır (Alayoğlu, 2003, s. 24-25). Diğer yandan etkin iletişim yoluyla kurumsallaşmanın sağlanması, aile anayasası oluşturulması, yönetim kurulunun doğru organize edilmesi, aile meclisi uygulamasının işletilmesi, devir ve miras planlamalarının doğru yapılması gibi tavsiyelerde bulunmaktadır. Burada aile anayasasıyla ilgili olarak verilen örneğin Japon Mitsui şirketi olması, MÜSİAD'ın ekonomik örgütlenme modeli olarak Doğu Asya'yı rol model alması bağlamında anlamlıdır (Alayoğlu 2003, 86-101). Bahsettiğimiz tavsiyeler arasında profesyonel yöneticilere önem verilmesi de bulunmaktadır ancak çalışmamız özelinde geleneksel aile şirketi yapısının halen sürdüğü, alttan gelen nesilde eğitim düzeyinin arttığı ancak yine de bu eğitimin şirketin çalışma alanlarıyla ilişkili olmasına dikkat edilmediği görülmektedir.

Bu yönetim anlayışını göz önünde bulundurarak şirketlerinin hedefleri sorduğumuzda katılımcılar "dürüst, planlı, hedefe yönelik stratejiler" izlediklerini dile getirmekte ve aile büyüklerinden devralınan şirketi bugünkü konumuna getirmiş olmalarından gururla söz etmektedirler.

"Askerden gelince toptancılığa başladık, perakende ve toptancılık derken şimdi distribütörlükler, bayiler şeklinde çok şükür hamdolsun devamlı bir hedef koyduk. Hedefin üstüne de hep koymaya çalıştık hamdolsun. Altı delik araçlarla servis yaparak, debriyajın orası delikti Skoda aracımız vardı, servis yaparak bugünlere geldik. Bugünse elemanların altına sıfır araba veriyoruz."
(15nk)

Geleneksel ticari anlayıştan duyulan rahatsızlık dikkat çekicidir. Planlı kurumsal hedefleri olan, başka bir deyişle mevcut ekonomik yapıya entegre olabilmiş bir şirket hayali net olarak görülmektedir. Hatta bunu başarmış olan 15 numaralı katılımcının bundan duyduğu gurur da sözlerine yansımaktadır. Ayrıca yurt dışındaki şirketlerle iş yapma isteğinin neredeyse her görüşmede önemli bir hedef olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Küresel ekonomik şartlarda rekabeti güdüleyen yeni atılımlar yapma ve büyüme arzusunun, başka bir deyişle ekonomik alanın simgesel sermayesinin benimsendiğini görmek mümkün.

Planlı büyüme ve gereksiz risk almama önemli bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada risk ve belirsizlik arasındaki ayrıma vurgu yapmak gerekmektedir. Katılımcıların “gereksiz risk” olarak adlandırdıkları durumlar ekonomist Frank H. Knight’ın girişimcilikle ilgili teorilere katkı olarak yaptığı “risk ve belirsizlik” ayrımındaki belirsizlik kısmına denk düşmektedir.

“Knight risk ve belirsizliği ayırmıştır. Risk hesaplanabilir bir olasıdır ve bu yüzden de maliyet olarak ele alınır. Bir şampanya fabrikasında şişelerin patlama yüzdesi buna örnek gösterilebilir. Bu tehlikeler bizim maliyet hesaplarımızın içinde yer alır. Yangın gibi diğer risk tipleri sigorta edilebilir. Buna karşın belirsizlik sigorta edilemez.” (Özkul, 2007, s. 358-359)

Bu durumda Kayserili girişimciyi öngörebildiği riskleri alan, “belirsiz” durumlarda doğru zamanı bekleyen girişimci olarak tanımlayabiliriz. Bu özelliğin Kayserili tüccarın temel özelliklerinden biri olduğu vurgusu görüşmelerde sık sık yapılmıştır.

“Şimdi daha farklı atılımlar belki olabilirdi, çok daha ciddi ivmeler olabilirdi ama ticarete mutlaka risk almak gerekiyor ama körü körüne risk alma taraftarı olan bir kişi değilim ben. Biraz daha basamakları birer birer çıkmayı istiyorum. Bunun daha doğru olduğuna kendimce inanıyorum yani. Üçer beşer basamak atlamaktansa birer birer emin olarak, likidi tamamen çözerek gitmenin daha doğru olduğunu düşünüyorum.” (17nk)

Sağlam adım atarak büyüme ve kurumsallaşmanın yanı sıra eski usullere yakın yönetim anlayışı sergileyen katılımcılar da dikkat çekmektedir.

“Yok biz kurumsal bir şirket değiliz her şeyden önce biz ben merkezli bir şirketiz yani daha çok benim günlük psikolojik durumuma göre buradaki

birçok şey şekillenir ama genelde yapı itibariyle personelimize burada çok katı kurallar içerisinde bulunmayız.” (7nk)

7 numaralı katılımcının personele yönelik kurallarla ilgili söylediği “günlük psikolojik durumum” kriteri çalışanlara yönelik tutumlarda keyfilik konusunu yeniden hatırlamamızı sağlamaktadır. Ekonomik büyümeye rağmen geleneksel aile şirketi mantığı devam etmektedir. Bu durum modern ekonomik sisteme entegrasyon ve büyüme planlarının olduğu bir iş ortamında çelişkili bir durum yaratmaktadır. Şirket yönetimi anlamında şirketin sahibi olan kişiler tek karar mercii konumundadır.

Teşvikler Açısından Merkez ve Taşra Arasında Fırsat Eşitliği/Eşitsizliği

Devlet teşviklerinin dağıtımı ve yatırım fırsatları bağlamında merkez ve taşra arasında eşitsizlik olup olmadığı sorulduğunda katılımcı iş adamlarının ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bir grup çeşitli devlet kurumları ve bankaları aracılığıyla taşranın aynı yatırım koşullarına eriştiğini düşünse de diğer grup bu eşitliğin hala sağlanmadığını düşünmektedir. Eşitliğin belli ölçülerde sağlandığını düşünenler grubuna dâhil ettiğimiz katılımcılar arasında durumu “en azından bazı eşitsizlikler giderildi” cümleleriyle ifade edenler de mevcuttur. Bu tartışma Kayseri'nin devlet desteği olmaksızın ekonomik atılımlar yaptığı yönündeki iddialar özelinde okunduğunda daha da önem kazanmaktadır.

“(Eşitlik) sağlanması çok mümkün değil ama o eski eşitsizlik büyük oranda giderildi. En azından bir grup büyüdüğünde ona engel olunmaya çok çalışılmıyor eskisi gibi, önü kesilmeye çalışılmıyor eskisi gibi. Eskiden birisi, Anadolu'dan birisi zengin olmaya başlayınca ona bir müdahale, önünü kesme, kapatma durumları olurdu. Şu anda hiç öyle bir şey duymuyoruz, bununla ilgili bir mücadele yani yeşil sermayeyle ilgili bir mücadele duymuyoruz.” (13nk)

Fırsat eşitliğinin sağlanması noktasında siyasi iktidarın yüzünü Anadolu'ya dönmesinin büyük etkisi olduğu katılımcıların dikkat çektiği noktalardandır. Fırsat eşitliğinin olmadığını düşünen ikinci grup katılımcılar için İstanbul ve İstanbul sermayesinin temsil ettiği merkezi ekonomik yapı her türlü etkinliğin öncüsü konumundadır.

“Türkiye'de hala görüyoruz ki sermaye son 100 yıldır aynı kesimlerin elinde. Anadolu eksenli son 12 yıldır ortaya çıkan, hatta belki geriye doğru

gittiğimizde Özal döneminden beri alacağımız bu ekonomik hareketlenme biraz periferiden merkeze doğru yürürken, merkezdeki o sermaye grubunun iktidarında, egemenliğinde bir gedik açtı diyelim. Pastaya biraz ortak oldu, ne kadar ortak oldu, ortak olması o egemen sınıfın egemenliğine son verdi mi? Vermedi. Hala Türkiye’de sermaye itibarıyla egemen çevre bellidir. Politikayı da, sosyal süreçleri de hala onlar esasen belirlemektedir. Ak Parti sürecinde onların belirlenimi biraz limite edildi. Anadolu insanı şöyle biraz başını kaldırdı, burası bizim dedi. Bu ekonomiye de yansdı, politikaya da yansdı. Bu iki başlılık yarattı toplumda, böyle ilginç bir durum var.” (12nk)

AKP’nin siyasi gelişiminin temelinde yer alan siyasi ve ekonomik anlamda Batı’ya, kültürel anlamda İslâmi çizgiye yakın konumlanma çabasının Anadolu sermayesini cezbedtiğini söyleyebiliriz. Zira ufukta hem değerlerine uygun hem de ekonomik alanda söz sahibi olacağı bir siyasi proje görünmekteydi. Ancak Anadolu’daki MÜSİAD çevresinin - belli bir güce ulaşmış olsa da- merkezle mücadele edemeyeceğine dair bir inancı olduğunu da görebiliyoruz. Bunun nedenlerinden birisi de AKP’nin -Anadolu sermayesine destek vermiş olsa da- asli güç olarak görülen -ve büyük ölçüde TÜSİAD’la ilişkilendirilen- merkez sermayeyle ilişkilerini her zaman diri tutmasıdır.

Teşviklerdeki fırsat eşitliği konusuna döndüğümüzde, bazı katılımcıların bu teşviklerin yanlış değerlendirildiğini düşündüğünü görüyoruz.

“Yani şimdi bunu Anadolu’yu topyekûn düşünürseniz sağlandı tabi Anadolu’ya avantajlar sağlandı. Kayseri ölçeğine indirirseniz Kayseri’ye çok yazık edildi teşvikler açısından. Dibimizde Maraş, Antep uçtu. Ciddi teşvikler verildi, Kayserimizin kimseye ihtiyacı yok, kendi kendine yeten bir şehir. Borcu olmayan bir belediye şeyleriyle harcandı bitti gitti. Onlarca devasa fabrikalar kapandı organize sanayide. Onların hepsi yanlış teşvik uygulamalarından... Şimdi istemeyene hiçbir şey verilmez. Biz istemedik, istemeyi de bilmedik. Yeni yeni böyle bir dillenmeye başladık artık giden geri gelmez yani. Tren kalkmış oldu.” (14nk)

Bu noktada teşviklerle ilgili bazı istatistikî bilgileri ele almak faydalı olacaktır. Yatırım teşvik belgelerinden faydalanma oranları incelendiğinde Kayseri’nin 1980-2002 istatistiklerinde ülke çapındaki yatırım teşvik belgelerinin %1,57’sini aldığı görülmektedir. Dolar bazlı yatırımlarda ise payı %1,46’dır.

Tablo 2. 1980-2002 yılları arası illere göre Yatırım Teşvik Belgesi dağılımı (Duran, 2002, s. 116-117)

Sıra	İl	Teşvik Belgesi	Teşvik Belgesi	Sabit Yatırım
		Adedi	Payı %	Payı %
1	İstanbul	13273	21,70	21,63
2	İzmir	3767	6,16	4,30
3	Ankara	3738	6,11	5,28
4	Bursa	3179	5,20	6,67
5	Tekirdağ	1908	3,12	5,05
...	...	...	...	...
12	Muğla	1259	2,06	7,33
13	İçel (Mersin)	1173	1,92	1,03
14	Kahramanmaraş	990	1,62	3,04
15	Hatay	970	1,59	1,70
16	KAYSERİ	961	1,57	1,46
17	Balıkesir	855	1,40	0,58
...	...	...	...	...
Toplam		61158	100,00	

2001-2016 (Ekim) tarihleri baz alındığında ise Kayseri belge bazında biraz daha üst sıralara tırmanmış ancak yatırım miktarındaki payı düşmüştür.

Tablo 3. 2001-2016 (Ekim) yılları arası illere göre Yatırım Teşvik Belgesi dağılımı¹⁵

Sıra	İl	Teşvik Belgesi	Teşvik Belgesi	Sabit Yatırım
		Adedi	Payı %	Payı %
1	İstanbul	8302	15,61	15,21
2	Bursa	2749	5,17	4,19
3	İzmir	2665	5,01	5,40
4	Ankara	2381	4,47	4,12
5	Konya	2189	4,11	1,70
...	...	...	...	...
10	Manisa	1236	2,32	2,44
11	İçel (Mersin)	1138	2,14	2,90
12	Denizli	1109	2,08	1,13
13	KAYSERİ	1077	2,02	1,22
14	Adana	1034	1,94	5,07
...	...	...	...	...
Toplam		53169	100,00	

¹⁵ www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-232921 (Erişim Tarihi: 10.10.2016)

İlgili tablolar ayrıntılı incelendiğinde Kayseri’nin devlet desteği olmaksızın ekonomisini büyüttüğü yönündeki kabullerin tartışmaya açık olduğu görülmektedir. Ayrıca 1980-2002 dönemiyle 2001-2016 dönemi kıyaslandığında sabit yatırım payındaki düşüş dikkat çekicidir.

Verilerdeki durum teşviklere erişim veya teşviklerin doğru değerlendirilmesi konusunda bazı sıkıntılar yaşandığını göstermektedir. Yani temel sorun yatırım teşviklerinin yokluğu değil, bu teşviklerden kimlerin faydalanabildiği sorunudur. Yine bu istatistikler ışığında Kayseri’nin devlet desteği olmaksızın geliştiği yönündeki -katılımcılardan bazılarının da dile getirdiği- iddialar da boşa çıkmaktadır. Ayrıca bazı katılımcıların dile getirdiği kadarıyla Kayseri’nin ticaret ve/veya girişimcilik alanlarında sanıldığı kadar başarılı olmadığı iddiası da güçlenmektedir. Başka bir ifadeyle Kayseri’deki gelişme veya gerilemeler Türkiye’deki genel gelişme (veya gerileme) süreçleriyle bağlantılıdır (Cengiz, 2013, s. 421).

Bu iddiayı güçlendiren bir diğer veri de ihracat rakamlarıdır. 1996-2012 döneminde illerin toplam ihracattaki payı dikkate alındığında Kayseri’nin bu süreçte payını %0,80’den 2011’de %1,08’e kadar yükseltebildiği, 2012 itibariyle %1,03 düzeyine gerilediği görülmektedir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 228). TÜİK’in 2016 verilerine göre ise bu pay %1,07’dir (Toplam 1.392.671.000 \$).¹⁶ Bu rakamlar ışığında aşağıdaki tablo da dikkate alındığında her yıl artan rakamın 2015’te düşüşe geçmesi dikkat çekicidir. Kayseri’nin ihracattaki payının son yıllarda diğer illerin önüne geçmesini sağlayacak ciddi bir artış gösteremediği görülebilmektedir.

Tablo 4. 2004-2015 yılları Kayseri’den yapılan ihracat miktarı¹⁷

Yıl	İhracat Miktarı
2012	1.611.748,75 \$
2013	1.773.422,47 \$
2014	1.891.139,90 \$
2015	1.581.953,63 \$

¹⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=646 (Erişim Tarihi: 03.01.2017)

¹⁷ <http://www.kayso.org.tr/user/files/web-ekim-istatistik.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2017)

2002-2016 dönemi ithalat rakamlarına bakıldığında ise 2002'de Kayseri'ye yapılan 408.115.000 \$'lık ithalatın 2011'de 1.724.364.000 \$ ile tarihindeki en yüksek rakamına ulaştığı, 2016'da ise 1.336.586.000 \$'a gerilediği görülmektedir. Türkiye genelindeki ithalatın 2002'de %0,79'u (11.), 2011'de %0,71'i (11.), 2016 ise %0,74'ü (12.) Kayseri'ye yapılmıştır¹⁸. Bu alanda Kayseri'nin Türkiye genelindeki konumu son 15 yıl içinde önemli bir değişiklik göstermemiş gibi görünüyor. Bu veriler de bazı katılımcıların dile getirdiği gibi Kayseri'nin ekonomi ve ticaret alanındaki öncü imajının sorgulanmaya açık olduğunu düşündürmekte, diğer yandan da her ne kadar yurt dışı hayali kursa da Kayserili yatırımcı için asıl odaklanmanın iç piyasa olduğunu göstermektedir.

Merkez illerle Anadolu arasındaki gerilimin katılımcı iş adamları açısından ne ifade ettiğini görmüş olduk. Özellikle de teşvikler konusunda bazı fikir ayrılıkları olmasına rağmen genel kanı merkez ve taşra arasında ekonomik anlamda hala ciddi bir yarılma olduğu yönünde.

Sonuç

Kayseri'nin tarihine baktığımızda farklı uygarlıkların şehirdeki ekonomik faaliyetlere yaptığı etkilerin yadsınamaz olduğunu görebiliyoruz. Önemli ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan Kayseri'nin bugün hala ekonomik hareketliliğin önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmesinde bu geçmişin payı büyük. Ancak yapılan görüşmelerde ve incelenen kaynaklarda şehrin bu etkinliğinin hala sürdüğünün sorgulamaya açık olduğunu görmek mümkün.

MÜSİAD üyesi Kayserili iş adamının ticarete giriş motivasyonları sorulduğunda katılımcıların neredeyse hepsinin aileden gelen kültürel ve ekonomik mirasa atıf yaptıklarını görebiliyoruz. Bu durum şehirdeki ekonomik faaliyetlerin tarihsel sürekliliğine dair belirlemelerle de uyumluluk göstermektedir. Kuşaklar arasında ekonomik kararlara dair yaklaşım farklılıkları dikkati çekse de şirket yönetimlerindeki geleneksel anlayış genç katılımcılarda da sürmektedir. Eğitime verilen önemin de bu geleneksel anlayıştan etkilendiğini görebiliyoruz. Zira yukarıda da alıntıladığımız üzere katılımcılar arasında "kafası çalışmayan üniversite

¹⁸ http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=647 (Erişim Tarihi: 03.01.2017)

okur, kafası çalışan zaten ticarete atılıp kendini kurtarır” düşüncesi hakim.

Çalışmamız kapsamında yapılan görüşmeler Kayseri’nin sanayi ve ticaretteki etkinliği üzerine çokça dile getirilen bazı mitlerin tartışmaya açık olduğunu da göstermektedir. Kayseri’nin devlet desteği ve teşviklerden faydalanmaksızın zenginleştiği yönündeki belirlemelerin dayanağı olmadığını resmi rakamları inceleyerek görebiliyoruz. Bu alandaki tartışmaların daha ziyade teşviklerin kimler tarafından ve nasıl değerlendirildiği üzerinden devam etmesi daha makul görünüyor. Diğer yandan Kayseri’nin Türkiye geneli ihracat ve ithalat rakamlarındaki payına baktığımızda, Kayseri’nin ve Kayserili girişimcinin zannedildiği kadar özel olmadığını belirten katılımcılara kulak vermemiz gerektiğini görebiliyoruz. Bu konuyla ilgili yapılacak çalışmaların daha derinlikli ve karşılaştırmalı olarak yapılması ve konunun genellemeden kaçınarak ele alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Alayoğlu, N. (2003). Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma. İstanbul: MÜSİAD Yayınları.
- Bayram, M. (2001). Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Âhiliğin Doğuşuna Etkisi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (10), 1-11.
- Bozkurt, V., Aytaç, S. (1996). 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XIV – Üniversite Sanayi İşbirliği ve Araştırma Geliştirme. TÜGİAD Araştırma Raporu.
- Bozkurt, V., Aytaç, S. (2016). Bursa’da AR-GE ve Üniversite-Sanayi İşbirliği Araştırması. Bursa, Mümin Ceyhan Bursa Kültür Kaynakları Kütüphanesi Yayını: 5.
- Buğra, A. (1998). Class, Culture, and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30 (4), 521-539.
- Buğra, A. (2010). Devlet ve İş Adamları. (Çev.: F. Adaman). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Buğra, A., Savaşkan, O. (2015). Türkiye’de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası. (Çev.: B. Doğan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükmihçı, G. (2005). Kayseri’de Yaşam ve Konut Kültürü. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Cengiz, K. (2013). “Yav İşte Fabrikalaşak” Anadolu Sermayesinin Oluşumu: Kayseri Hacılar Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoruk, F. J. G. (2009). Kayseri Esnafının Kent Kimliği Oluşumuna Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Demirci, S., Kartal, K. (2014). 1833/34 (H. 1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-i Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri İncelemesi. *Journal of History Studies*, 6 (4), 1-29.
- Demirpolat, A., Akça, G. (2004). Âhilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 355-376.
- Duran, M. (2002). Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği hakkında araştırma. Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Gözel Durmaz, O. (2015). The Distribution of the Armenian Abandoned Properties in an Ottoman Locality: Kayseri (1915–18). *Middle Eastern Studies*, 51 (5), 838-858.
- Günel, G. (2010). Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu – Kervansaraylar – Köprüler. *Kebikeç*, (29), 133-146.
- Gürel, D. (2006). MÜSİAD Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Konya Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- İbn-i Haldun. (2007). Mukaddime (I. Cilt). (Çev: S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kehf, M. (1994). İslâm Toplumunda Tüketici Davranışı. İş Hayatında İslâm İnsanı: Homo Islamicus içinde (s. 155-172). H. Şencan (Ed.). MÜSİAD Araştırma Raporları: 9.
- Keyman, E. F. ve Koyuncu Lorasdağı, B. (2010). Kentler: Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kırpık, G. (2002). Haçlılar ve İpek Yolu. *Bilgi, Bahar* (61), 173-200.
- Özkul, G. (2007). Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: Ekonomik Teoride Girişimciler. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (3), 343-366.

- Sönmez, F., Alper, B. (2012). Kayseri Kentinde Fiziksel Çevrenin Değişimi: 1882-1945. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences*, 4, 111-130.
- Sunar, L. (2012) Marx ve Weber’de Doğu Topluları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev.: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wright, P. (1994). İslâmi Firmalarda Örgütsel Davranış. İş Hayatında İslâm
- İnsanı: Homo Islamicus içinde (s. 143-154). H. Şencan (Ed.). MÜSİAD Araştırma Raporları: 9.
- Yankaya, D. (2014). Yeni İslâmi Burjuvazi: Türk Modeli. (Çev.: M. I. Durmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (2), 599-626.

İnternet Kaynakları

- <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin> (Erişim Tarihi: 25.01.2017)
- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)
- <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-buyuk-liste-2015.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)
- <http://www.iso.org.tr/sites/1/content/500-ikinci-buyuk-liste-2015.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2017)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-232921> (Erişim Tarihi: 10.10.2016)
- http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=646 (Erişim Tarihi: 03.01.2017)
- <http://www.kayso.org.tr/user/files/web-ekim-istatistik.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2017)
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21574> (Erişim Tarihi: 29.10.2016)

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özsöz, C. (2017). Kayseri’de Ticaret Kültürünün Tarihsel Kökleri ve Bugünü: MÜSİAD Kayseri Şubesi Örneği, *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 284-311.